ڕەنگڤەدانا بەرخودانا کەلا دمدم د فۆلکلۆرێ کوردیدا و بەراوردکرنا ئەوێ لگەل ژێدەرێن دیرۆکی

پ. د. حسین عثمان عبدالرحمن
پشکا زمانێ کوردی- ڤاکولتییا زانستێن مروڤایەتی- زانکویا زاخو/ هەریما کوردستانا عیراق

پۆختە:

ئەدەبیات ب چەمکێ خوە یێ بەرفرەهڤە، ب قۆناغێن جیاواز، گەلەک بابەتان ب خوەڤە دگریت و لسەر گەلەک تەوەران ڕادوەستیت و خوە ل گشت بوار و ڕویدانێن جڤاکی دکەتە خودان، ڕەخنەگر ژی ب پشتبەستن ب تیۆرێن ڕەخنەییێن جۆراوجۆر، ژ گۆشەنیگایێن جیاواز، کار لسەر ئەوان تەوەر و ناڤەڕۆکان دکەت، هەتاکو بشێت لایەنێ دروستێ ڕویدانان، هەست و هزر و دیتنێن نڤیسەران ئاشکرا بکەت. ئێک ژ ئەوان بابەتێن کو بوویە ناڤەڕۆکا ژانرێن ئەدەبی و خوە ل ڕویدانێن مێژوویی کریە خودان، ئەدەبێ بەرخودانێیە. ب بوچوونەکا دی ئێک ژ ئەوان داستانێن نەتەوەییێن کوردان، داستانا (کەلا دمدم)ە کو ب درێژاهییا ڕویدانێ یێ چوویە د هزر و بیرێن کورداندا و بوویە ئالاڤێ گەلەک داستان، چیرۆک، ڕۆمان، بەیت، هوزان و سترانان.

بابەت ل ژێر ناڤێ (**ڕەنگڤەدانا بەرخودانا کەلا دمدم د فۆلکلۆرێ کوردیدا و بەراوردکرنا ئەوێ لگەل ژێدەرێن دیرۆکی**) هاتییە بەرهەڤکرن. بێگومان ئەڤ جۆرە بابەتە بەهرا پتر د ژانرێ داستانیدا، ڕۆلێ خوە دگێریت و ڤەگێر ب وەسفێن ڕیالیستییا تێکەل ب خەیالێ، ئەوان ڕویدانان ڤەدگێریت.

لەوڕا ئەڤ ڤەکۆلینە ب فۆکسخستن ل سەر تەوەرێ (بەرخودانێ) دێ ل ئەڤێ ڕویدانا مێژوویێ ڤەکۆلیت و ب پرسیارێن؛ ئایا د داستانێدا پرسێن نەتەوەیی هاتینە باسکرن؟ ئایا تەوەرێ بەرخودانێ یێ زالە؟ ئایا ئەڤ داستانە تێکەلی ڕویدانێن خەیالی بوویە؟ ئەڤ داستانە ب چ شێوە د فۆلکلۆرا کوردی و د ژێدەرێن مێژووییدا ڕەنگڤەدایە؟ و ...هتد، دێ پتر ئەڤێ داستانێ رووهنکەتن.

پەیڤێن سەرەکی: *داستان، کەلا دمدم، بەرخودان، خانێ لەپزێرین، عەبدال خانێ موکری.*

پێشەکی:

هزرا بەرخودانێ هەردەم پەیوەست بوویە ب ئازادی و خوەڕزگارکرنێڤە. واتە ب هەر شێوەیەکی بیت، تاک ژ بن بارێ نەهامەتی و دیلی، ژ بن بارێ داگیرکارییا هزری و

مەزهەبی، ژ بن بارێ چەمکێن مەترسیدارێن رامیاری و ئابووری و ...هتد و هەر فشارەکا دەرەکی یان ناڤەکی بیت. کەواتە هەر پێنگاڤەکا ژ بۆ دەرچوون ژ بن ئەوی بار و فشاری دهێتە هاڤێتن، بزاڤەکا گرنگ و جهێ پویتەدانێیە.

١. ناڤۆنیشانێ ڤەکۆلینێ:

ئەڤ ڤەکۆلینە ژێر ناڤێ (رەنگڤەدانا بەرخودانا کەلا دمدم د فۆلکلۆرێ کوردیدا و بەراوردکرنا ئەوێ لگەل ژێدەرێن دیرۆکی) هاتییە بەرهەڤکرن.

٢. گریمانا ڤەکۆلینێ:

گریمانا سەرەکییا ئەڤێ ڤەکۆلینێ، ئەنجامێن بەراوردکرنا داستانا کەلا دمدما فۆلکلۆری و ژێدەرێن دیرۆکییە، کو تا چ رادە نێزیکی ئێکن و چ زێدەیی یان کێمکرنەک دناڤبەرا ئەواندا هەیە. هەروەسا رێژا راستییا ژێدەرێن دیرۆکی د باسکرنا بەرخودانا قارەمانێن کەلا دمدم چەندە؟

٣. ئەگەرێ هەلبژارتنێ:

ئەگەرێ سەرەکیێ هەلبهارتنا ئەڤێ ڤەکۆلینێ، هویر بوونە د کویراتییا ناڤەرۆکا رویدانێن داستانا کەلا دمدمدا و چەوانییا بەرگری و بەرخودانا ئەوانە.

٤. سنوورێ ڤەکۆلینێ:

سنوورێ ڤەکۆلینێ، چارچووڤێ رویدانێن داستانا کەلا دمدم، هەر ژ دەستپێکێ هەتا دویماهیکێیە و پێکۆل هاتییەکرن د ئەوێ چارچووڤێدا راستییا گشت رویدانان نیشان بدەت.

٥. پرسا ڤەکۆلینێ:

پرسا سەرەکییا ئەڤێ ڤەکۆلینێ، خالا ب هەڤ گەهشتنا هەر دوو ڤەگێرانێن فۆلکلۆری و ژێدەرێن دیرۆکی د ڤەگێرانا رویدانێن داستانا کەلا دمدمدایە.

٦. رێبازا ڤەکۆلینێ:

ئەڤ ڤەکۆلینە ل دویڤ بنەمایێن رەخنا دەرەکی و ب پشت بەستن ب هندەک ژ بنەمایێن رەخنا مێژوویی، کار ل سەر ئەڤێ ڤەکۆلینێ کرییە.

٧. پەیکەرێ ڤەکۆلینێ:

ڤەکۆلین ژبلی پۆختە ب هەر سێ زمانان و پێشەکیێ، ژ دوو بەندان پێکهاتییە؛ بەندێ ئێکێ باس ل ئەدەبیاتا بەرخودانێ و بنەمایێن ئەوێ دکەت و د بەندا دوویێدا رەنگڤەدانا ئەوان بنەمایان د داستانا کەلا دمدما فۆلکلۆری و ژێدەرێن مێژوویێ هاتییەکرن. ل دویماهیکێ ژی ب ئەنجام و لیستا ژێدەران ب دویماهیک دهێت.

بەندێ ئێکێ:

A. ئەدەبیاتا بەرخودانێ: Literature Resistance

خویایە کو بەرخودان، ب واتایێن: بەرگری، سەرهلدان، خەباتا بێ ڕاوەستیان، بەرەڤانی ژ دۆزەکا پیرۆز و سەرنەچەماندن ل هەمبەر هەر هێزەکا دژبەر دهێت؛ لێ وەک ئەدەبیات؛ بریتییە ژ وەسفا شەڕ و شەڕکەران ل هەمبەری داگیرکەران. یان بەرهەنگاربوونەکا نەتەوەیی ل هەمبەر گشت زێدەگاڤییێن دەرەکی یان زۆرداریا ناڤخۆیی، ب پشتبەستن ب هزرا نەتەوەیی و هێزا ناڤخۆیی، ب هەمی چین و توێژ و ڕەگەزانڤە.

هەرچەندە ئەڤ کارە د دەمەکێ دیارکریدا و ب هێزەکا چەلەنگڤە دهێتە ئەنجامدان، لێ ئەگەر خوەڕاگربوون و پالپشتی لگەل نەبیت، بەرخودان بەر ب شکست و ژناڤچوونێ دچیت و گشت خەباتکار ب خائین و گشت خائین ب خەباتکار دهێنە هژمارتن. زێدەباری ئەڤێ چەندێ هەڤدژیا بیروباوەڕێن ڕامیاری، ئابووری، پەروەردەیی ژی ڕەنگە هەبن و ببنە هۆکارێن بەرخودانان و وەک دژبەر ئەو هزرێن چەوت و شاش بهێنە ڕەدکرن. هەلبەت گشت ئەڤ دژبەرییە و بەرەنگاربوونە وەک ئەدەبیات، دچیتە د چارچووڤەیێن ژهەڤ جیاوازێن (چیرۆک، داستان، ئەفسانە، ستران، ڕۆمان...هتد)ندا.

ئێک ژ ئەوان ژانر و شێوازێن تایبەت ب هزرێن بەرخودانێڤە، داستانە؛ سەبارەت داستانێ ژی دهێتە گۆتن کو " بریتییە لە چامەیەکی چیرۆکئامێزی پڕ لە سروود و پێهەلدان، کە ڕووداوی پالەوانبازی دەگێڕێتەوە، وەسفی سەرکێشی ئەفسووناوی و سەرسوڕهێنەر دەکات و پالەوانەکانی مرۆڤی ئازا و لە خۆبردوو و سەرکەوتوون لە مەیدانی جەنگ و ژیاندا، پشت بە ڕەگەزی سەرسوڕهێنەر و لە عەقلبەدەر و خەیال دەبەستێت، لەگەل ڕەگەزەکانی واقعی ئاوێزانیان دەکات و کارێکی مەزنی لێ بەرهەم دەهێنن." [1]

د هەر بەرخودانەکێدا پەیامەکا ناڤخۆیی و پەیامەکا دەرەکی یان جیهانی هەیە، د پەیاما ناڤخۆییدارزگاربوونا نەتەوەیەکییە و د پەیاما جیهانیدا ژی ڕابوون و کۆلنەدان و خوەنەچەماندن ل هەمبەر دوژمن و داگیرکەرانە. کەواتە " پێویستییەکانی ئەدەبی بەرگری (جەنگاوەر) و (پەیڤ) و (جەنگە) و بێ ئەمانە ئەدەبی بەرگری بوونی نییە."[2] زێدەباری هندێ کو د ئەدەبیاتا فۆلکلۆرێ کوردیدا ژی جەخت لسەر ئەڤێ چەندێ هاتییە کرن کو د گۆتنێن مەزناندا هاتییە: (شەڕ داوەتا مێرانە.) یان ژی (بەرخێ نێر بۆ سەربڕینە.) هەردەم تاکێ کورد یێ هێلایە د بەرهەڤی و ئامادەباشییا بەرخودان و شەڕیدا.هەلبەت د ئەدەبیاتا داستانییا بەرگرییێدا، نابیت ژبیر بکەین کو دەستخستن لسەر لایەنێ هەست و سۆزییا خوینەری، هێزا بەرگری و کاریگەرییا ئەوان پەیڤ و دەستەواژان زۆرتر لێدکەت، لەورا هندی نڤیسەر یان هوزانڤان ڕاستەوخۆ بچیتە د ناخێ ڕویدانانذا و جۆرێ بەرخودان و بەرگرییێ وێنە بکەت و د وەسفێن خوەدا،یارییان ب پەیڤان بکەت و ڕیالیستێ تێکەلێ خەیالەکا بهێز

و نەکویر بکەت- ب ڕەنگەکی کو نەبیتە ئەفسانە- کاریگەرییا هزر و مەرەما ئەوی دێ زێدەتر بیت و پەیام دێ زویتر گەهیتە خوینەری و گوهداری و کاریگەری ژی دێ پتر لێهێت.

لێ داستانا قارەمانییێ چییە؟ " ئەو داستانانەن، کە وێنەی شەڕ و جەنگ و بەرخودانی ڕۆڵەکانی نەتەوە پیشان دەدات، کە لە پێناو مافی ڕەوای گەل و نەتەوەکەی یان بەرژەوەندی گشتی خەبات دەکات. ئەم داستانانە لە مێژووی هەر نەتەوەیەکدا خاوەنی پلە و پایە و ئاستێکی بەرزی وەرگرتنیان لە لایەن کۆمەلەوە هەیە"[3]کەواتە داستان هەلگرێ پەیاما ئازادی و سەرخوەبوونێیە د چارچووڤەیێ شەڕ و بەرخوەدانێدا و هەر نەتەوەیەک ب شانازیڤە ئەڤان داستانان ژ بۆ نفشێن خوە ڤەدگێڕیت و دپارێزیت، هەتاکو د هیچ سەردەمەکیدا، ئازادیا نەتەوەییا ئەوان نەکەڤیتە د مەترسییێدا.

B. بنەمایێن ئەدەبیاتا بەرخوەدانێ، د داستانا نەتەوەییا (کەلا دمدم)دا:

١. بەرپرسیارەتی

٢. پاراستنا بیروباوەڕێن ئایینی و مەزهەبی

٣. خەلاتێ شەهید بوونێ

٤. وەسفا مێرانی و بوێرییێ

٥. وەسفا قارەمانێ سەرەکی

٦. وەسفا چەک و شێوازێ لێکدانا شەڕکەران

٧. وەسفا جهێ شەڕی

٨. بیرتیژی و بلیمەتییا سەرکردێ بەرخوەدانێ

٩. هەبوونا خائینان

١٠. هاندانا بەرگرییێ

١١. وەسفا زولم و زۆرداریيا دوژمنی

١٢. تولڤەکرن

١٣. دەست دانەهێلان ژ بەرخوەدانێ

١٤. پاراستنا ناموسێ

١٥. گەشبینی و هیڤی ب پاشەڕۆژێ

١٦. هەڤخەمی لگەل هەژاران

١٧. بەرخوەدانا ڕیتمی

بەندێ دوویێ:

A. ڕەنگڤەدانا بەرخودانا کەلا دمدم د فۆلکلۆرێ کوردیدا و بەراوردکرنا ئەوێ لگەل ژێدەرێن دیرۆکی

ڤەگێران و باسکرنا ڕویدانان، د ئەدەبیاتێدا، ژانر و چارچووڤەیێن خوە یێن تایبەت هەنە. ئێک ژ ئەوان ڕێکێن کو ڤەگێڕ ژ بۆ گەهاندنا هزر و مەرەمێن خوە دگریتەبەر، داستانەو هەر وەکی هاتییە گۆتن؛ "هەر هزرەک، خەیالەک، بابەت و ڕویدانەک کو ژ هەژی ڤەگێڕانێ بیت، داستانە، ... کەواتە ڕویدانەکا ڕیالیستی، خەیالییە کو ل دویڤ ڕێکخستنا دەمێ ڕویدانێ، دهێتە گۆتن."[4]و هەر ژ بەر ئەڤێ چەندێ دێ شێین بێژین، وەک چارچووڤەیەکا مەزن، دێ شێت ببیتە هەلگرا ڕویدانێن ڕیالیستی و ڕویدانێن خەیالی و ب تێکەلکرنا ئەڤان ڕویدانان، خوینەری پتر ب خوەڤە گرێ ددەت؛ ب ڕەنگەکی ب باسکرنا ڕویدانێن ڕیالیستی، خوینەری نێزیکی ڕویدانان و ب باسکرنەکا خەیالی، خوینەری دهینیتە دناڤ ڕویداناندا؛ ب شێوازەکی کو خەیالێن نڤیسەر و خوینەری تێکەلی هەڤ دبن.

ئێک ژ ئەوان داستانێن قارەمانییێن د ئەدەبیاتا کوردیدا سەنگ و بهایەکێ زۆر هەی و ڕویدانێن خەیالی و ڕیالیستییێن داستانی، تێکەلی هەڤبووین و ب درێژاهییا ژیێ خوە، خوینەرێ کورد ب خوەڤە گرێدای، داستانا (**کەلا دمدم**)ە.

داستانا کەلا دمدم، داستانەکا بەرخودانا ڕیالیستی مێژوویییە کو دناڤبەرا سالێن١٦٠٩ و ١٦١٠دا ل کەلا دمدم و ژ لایێ (ئەمیرخانێ برادۆست)ی یێ ناڤدار ب (خانێ لەپزێرین) و (ئەبدال خانێ موکری)ڤە هاتییە تۆمارکرن[5].ئەڤ داستانە ب داستانەکا خوەڕاگری، کۆلنەدان، بەرگری ژ ئاخ و نەتەوا کورد دهێتە نیاسین و ب درێژاهییا دیرۆکێ د سینگێ تاکێن نەتەوەپەرستدا هاتییە پاراستن و بوویە پشکەک ژ ئەدەبیاتا فۆلکلۆر، کلاسیک و نوییا کوردی و د ستران، هوزان، چیرۆک و ڕۆماناندا ڕەنگڤەدایە.

ئەرکێ ئەڤێ ڤەکۆلینێ، دیارکرنا هندەک لایەنێن بەرخودانا کەلا دمدمە د داستان و سترانێن فۆلکلۆریدا. هەژییە بێژین کو ئەڤ داستانە ب گشتی تێکەلی ئەفسانە و بابەتێن خورافی بوویە، لێ ب گشتی ڕویدان و کارەسات و بەرخودانێن قارەمانانەیێن خانێ لەپزێرین و هەڤالێن ئەوی ب دروستی هاتیینە نیشاندان.

B. بنەمایێن بەرخودانێ د داستانا کەلا دمدمدا:

١. بەرپرسیارەتی:

ئەگەر ئەم لسەر بنەمایێن ئەدەبیاتا بەرخودانێ براوەستین، ڕاستەوخۆ هزرا سەرەکی دێ بەر ب تەوەرێ (بەرپرسیارەتییێ)ڤە چیت، کو ئێک ژ خالێن هەرە گرنگێن ئەدەبیاتا بەرخودانێیە. چونکی بەرپرسیارەتی ب خوە بەرخودانەکە ل هەمبەر داگیرکەران؛ هزرێن شاشێن بەلاڤبوویی د جڤاکیدا و ئاڤاکرن و دروستکرنا جڤاکەکێ نموونەیی، ژ بۆ

جیهانا نموونەیی، د چارچووڤەیێ مرۆڤایەتییێدا. لەورا دێ شێین ببێژین هزرا ڤەهاندنا ستران، بەیت و هوزانێن ئەڤێ داستانێ ب خوە، بەرخوەدانا ڤەگێڕییە، کو د چرکەساتێن هزرا ئەڤی کاریدا، هەستێ نەتەوەییێ خوە بەرجەستە و دیارکرییە.

بۆ نموونە (فەقییێ تەیران/ ١٥٤٩-1631) د نڤیسینا بەیتا کەلا دمدمدا و تاکەکێ نەتەوەییێ بەرپرسیار،ب ئەڤی ڕەنگی ئەڤی داستانی ڤەدگێڕیت و پشتی چەندین دێران _ ٢٤ دێر_ دێ چیتە سەر بابەتێ سەرەکی:

رابوو خانێ زێڕین زەندە
صوبحێ ڤەکر دەربەندە
خەلقێ جندی دخوەندە
رەشاندن زێر و قەندە
زێڕ و خلعەت دا وانە
کامل کو بوو دیوانە
گۆ هەر چی ب ئیمانە
صوبحێ وەرنە مەیدانە[6]

ڕاستەوخۆ باس ل سەرهلدانا خانێ لەپزێڕین و چەوانییا سەرەدەریکرن لگەل سەربازێن خوە دکەت.

هەلبەت د درێژاهییا داستانێدا گەلەک جاران مفا ژ هزرا ئایینی وەرگرتییە و وەک بەرخوەدانەک ل هەمبەری هێزا دوژمنی بکار هینایە. بۆ نموونە ل دووماهیکا شەڕی و کوشتنا خانی و هەڤالێن ئەوی، دبێژیت:

شەهید بوون چوون ژ خودێرا
ئەڤ رەنگە گۆڤەند گێرا
خان و ئەڤ خەلقێ وێرا
بەحەشت و حوری ژێرا
...
هەمی کوشتن ب خوەران
شەهید بوون چوونە باغان
...
وان حەمی روو سپی بن
موقیم ل نک نەبی بن
دجەننەتا باقی بن
مەهدەرچیێ (فەقی) بن[7]

٢. پاراستنا بیروباوەرێن ئایینی و مەزهەبی:

حەلال کریە طاهایێ
مەزهەبێ ڤە بکێر نایێ

ئەم دمـــرن نـــائێنە رایـــێ
ئـاخرەت خۆشترە ژ دونیـایێ
قەدا ل دونیـایێ ب کەڤـی
دێ رووڕەش بـن لنـک نەبی
قەبوول نەکن ڤی مەزهەبی
حەمیـان گـۆ بـلا ڤەبــی
...
ل ســەر خــاطرا عــوممەرە
د ری یـــــا پێغەمـــــبەرە
خــوە بکــن کەر بــکەرە
رووسپی بن دا د مەحشەرە[8]

هەلبەت هوزانڤان دوو گۆشەنیگایان د ئەڤێ بەرخوەدانێدا بەرجەستە دکەت. یا ئێکێ باسکرنا داستانێیە و یا دوویێ فۆکس خستە لسەر مەزهەبێ داگیرکەران، کو بێگومان نەهێلانا بەلاڤکرنا مەزهەبەکێ جیاواز ژ یێ خوە و ئەوی مەزهەبیڕەددکەت، ڕاستەوخۆ دچیتە د چارچووڤەیێ بەرخوەدانێدا. هەرچەندە نابیتژبیر بکەین کو د پەرتوکا مێژوویيدا و ژ گۆشەنیگایا ئایینیڤە، ب دەمارگیرییا مەزهەبی هاتییە باسکرن.[9]

٣. خەلاتێ شەهید بوونێ:

شەهید بن تەرکا دنێ کن
نـاڤەکێ ژ خـوەڕا چـێکن
بەسسـە کەلـێ ئاسـێکن
ڕابـن ڤێکـڕا هەر لـێکن[10]

خویایە ژ پڕ بهاترین بنەمایێن جیهانا ئیسلامێ، شەهیدبوونە د ڕێکا خودێدا. هەر ل سەر ئەڤی بنەمایی، هاندانا شەڕی و بەرگریکرن ژ ئاخ و ناموسا خوە، بەرزترین خالا بەرخوەدانێ و شەهیدبوون د ئەڤێ ڕێکێدا ژی، دیاری و خەلاتەکە ژ لایێ خودێڤە. زێدەباری هندێ کو ڕێژا بەرخوەدان و خۆڕاگرییا ئەوان د کەلێدا ب ئەڤێ ڕاددا شەهید بوونێ، ب مەزنترین پلەیا باوەریێ دزانیت.

٤. وەسفا مێرانی و بوێرییێ:

ژ خالێن دیترێن بەرخوەدانێیە کو ڤەگێڕ زۆر ب جوانی وەسفا مێرانی و خوەگوریکرنا خانێ لەپزێڕین و گشت ئەوان کەسان دکەت، ئەوێن د کەلێدا لگەل خانی بەرگریکرین:

"شـێرەک بـن بیشـێ نـڕیە
نـــڕین ژ شـــێری هـــاتیە
خانێ سۆر چوو شەڕی وییە
بنـــێ بیشـــی ســـەکنیە

شـێرێ مەزن دەرکەفتیـیە
خـان وی شـێری خـۆریە
شاهێ عەجەم زۆر ترسیە"[11]

هەر ئەڤ بوێرییە بوو ئەگەرێ هندێ کو دورهێلێ دەستهەلاتدارییا ئەوی زێدە ببیت و شاە ب خوە پویتەی ب ئەوی بکەت:" پشتی کو ئەمیرخان مولەتا زڤرینێ بۆ دەڤەرا خۆ وەرگرتی، ئەو دلسوزی و پویتەدانا کو شاهی پێکری، بوو ئەگەر کو رۆژ بۆ رۆژی پلەیێن پێشڤەچوونێ ببڕیت و لسەر هەموو هەڤکویفێن خۆ بلندتر لێبهێت.ئەوی چەند دەڤەرێن دیتر ژ میرێن کوردان یێن سەر ب دەولەتا ئوسمانیڤە ستاندن و ئێخستنە ژێر چەنگێ خۆ." [12]
یان دەمێ وەرسفا خان و سەربازێن ئەوی د کەلێدا دکەت:

تۆپێد مەزن گرەگرە
برجێد بەلەک خرەخرە
ڕەودا شـێران نرەنـرە"[13]

هەلبەت (شـێر) وەک وەسـفا سـەرکردەیی، چـاڤچنووک نەبـوون، دلوڤـانی، خوەگووریکەر، هێز و خۆراگرییێ، گەلەک جاران د ئەڤێ داستانێدا، ژ لایێ ڤەگێڕانڤە هـاتییە دووبـارەکرن و خـان ب گشـت سـوپایێ خـوەڤە و هەروەسـا ئەو شـێرە ژنـێن د ئەوێ کەلێدا ژی هەر ب شێر هاتینە وەسفکرن.

٥. وەسفا قارەمانێ سەرەکی:

ژ بـۆ بلنـد کرنـا ورە و ئازایەتییـا شـەڕکەرێن خـوە، قارەمـانێ سـەرەکی بـاس ل زیرەکـاتی، مێرینـی و ب جەرگبوونـا خـوە د مەیـدانا شـەڕیدا دکەت، لەورا ئەو ب خوەپەسـنا خوە دکەت و ژ بۆ شەڕ و بەرەڤانییێ، هەڤالێن خوە هان ددەت:

ئەز خـــانم خـــانە میـــرە
سـەرێ مـن سـندانێ تیـرە
سـینگێ مـن مەرتـالێ شیرە
ئەز خـــانم خـــانێ میـــران
سـەرێ مـن سـندانێ تیـران
سینگێ من مەرتالێ شیران[14]
خـــانم خـــانێ لەپزێـــرینم
مەلەڤـانێ بەحرێـت شـینم
مێڤـانێ شـاهێ ئەمیـــنم[15]

یـان دەمـێ خـان عەبـدال وەسـفا خـوە دکەت و خـوە وەک خـانێ مـوکری، ددەتە نیاسین:

ئەز خانم خانێ موکری مە
رەقاســـەیێ ب مســـری مە
مێڤـــانێ خەلیفـــێ× مە[١٦]

٦.وەسفا چەک و شێوازێ لێکدانا شەرکەران:

ئەڤ خـالە بەنـدە ب جـۆرێ چەکـان و چەوانییـا خـوە لێکـدان و بەرهەڤبـکرنـێ بـۆ شـەڕیڤە. لەوڕا ژ بـۆ ئەڤـێ چەنـدێ ڤەگێـڕ ب دروسـتی جـۆرێ خـوە لێکـدان و چەکـێن شـەڕکەران نیشـان ددەت و د پرۆسێسـا شـانازیکرنا خـوینەران ب قارەمـانێن داسـتانێن خـوە، پێنگاڤەکا ب هێزتر دهاڤێژیتن:

کۆمێـد لاویـان وێ ڕابـوون
سـیلاح ل مـلان دوتـا بـوون
رەختـێ زێـڕین گرێـدابوون
کومزری سـەردا کێشـا بـوون
پشت دەرگەهان ڕاوەستا بوون
هیڤیيا ئەمرێ خانان مابوون[١٧]
...
خـان ژ کەلـێ هـاتە دەرە
جەوشـەنەک زێـڕین ل بەرە[١٨]

٧.وەسفا جهێ شەڕی:

د وەسـفا کەلا دمدمـدا، چ ژ بۆ ترسا دوژمنان و چ ژ بۆ بلند کرنـا ورەییا شـەڕکەران و نیشـاندانا شـارەزایی و بلیمەتییـا کـوردان د ئاڤاکرنـا کەلێـدا، وەسـفێن جـوان و شـێوازێ دروستکرنا کەلێ داینە دیارکرن:

دمـــدم ئینـــا بەر کـــۆلانێ
پـــالە و فێـــرس بەردانـــێ
چێـدکەن جهـێ مەیـدانێ
...
پێنسەد مـرجن پێنسـەد لهاز
سـەر دمـدمی بـوو گازەگـاز
...
خانێ کوردان وێ چێدکرن
بەر سمتن رساس تێ دکرن
دا خـوە بەر تۆپـان بگـرن[١٩]

٨. بیرتیژی و بلیمەتییا سەرکردێ بەرخوەدانێ:

بێگومان ئەڤە ژی ب ئێک ژ خالێن هەرە گرنگ د داستانێن بەرخوەدانێدا دهێتە هژمارتن، چونکی ڕاستەوخۆ بەندە ب ڕێبەرایەتییا سەرکردەیڤە و ڕێڕەو و پاشەڕۆژا بزاڤا بەرخوەدانێ، د جۆرێ هزرکرن و پلانێن ئەوی دایە.

بۆ نموونە دەمێ ل گەل پاشای دچیتە نێچیرێ و پاشا ل خەو دچیت و خان دمینیتە هشیار و مێشەک ژ دفنا پاشای دەردکەڤیت و ... هتد، پشتی ژ خەو ڕادبیت و باس ل ڤەدیتنا خەزینەکێ، د خەوا خوەدا دکەت، خان ئەوی سەردادبەت:

خەون نیـــنە ئەو خەیـــالە
خەیـــالا خـــزینە و مـــالە
خەونە رۆژکا پووچ و بەتالە
...
شـاهی بێـژم تەعبیـر چییە
خەونـــرۆژکە تە دیتیـــیە
خەونێـد رۆژێ تەعبیـر نییە
بەر شـــاهی بەرزە کـــریە[٢٠]

ب ئەڤـێ چەنـدێ و ل دویـڤ پلانـا خـوە یـا دەسـتپێکی دچیـت و دەمـێ دزڤـرنەڤە کۆشکێ، خانب بیرتیژییا خوە و ب هەجەتا گوستیرکێ، خاترا خوە ژ پاشای دخوازیت و بەر ب ئەوی جهێ پاشا لێ نقستی دزڤریتەڤە:

بەرەک ژ کەلەکێ راکریە
کولـۆزەک ژێ دەرکەفتـیە
دەرێ کولـــۆزێ ڤەکـــریە
کـــاخەزەک تێـــدا دیتـــیە
کاخەز سەر ئێک نڤیسیە
خـانی کـاخەز هەلگـرتیە
پـــاخلا چەپـــێ حەشـــاندیە
لـۆت بەر لـۆتێ بشـکفتیە
هـــات و گەهشـــتە شـــاهیە
هەمـی ژ شـاهی ڤەشـارتیە[٢١]

کو بێگومان ئەڤە بەردەوامییا پلانا خانییە کو ب پلان و بیرتیژییا خوە، پێنگاڤ ب پێنگاڤ بەر ب ئارمانجا خوەڤە دچیت.

هەلبەت ئەڤ چەندە د ڤەگێڕانا مێژوویيا (ئەسکەندر بەگێ مۆنشییێ تورکمان)ێ د پەرتوکا (عـالەم ئـارایێ عەباسـی)ا ئەویژیـدا، دەمـێ بـاس ل بیرتیـژی و زیرەکاتییا خـانی

دکەت، ڕاستەوخۆ بەرخـودان و بەرگرییـا نەتەوەییا خـانی باسـدکەت. هەرچەنـدە ڕاسـتەوخۆ پەسنا زیرەکی، بیرتیژی، بهێزی و بلیمەتییا خانی دکەت:

" ئەمیرخـان ژی ب سـەرڤە خـۆ وەکـو کەسـەکێ فیـدایی نیشا ددا و ب ژێـرڤە ژی ژ دەمارگیریا مەزهەبی و یـان شـەرارەتا نـاخێ، دگەل میـرێن قزلبـاش یـێن وێ دەڤەرێ، کەرب و کین هەلگرتبوو و خەیالا سەربەخۆیی و خوەسەریێ کەفتبوو د مێشکێ ویدا. "[22]

یـا خـود دەمـێ هـزر د ئاڤـا کرنـا کەلێدا دکەت، دایکـا خـانی ئامۆژگارییـا ئەوی دکەت کو:

رۆژێـــکە ژ یێـــد خـــودێ دایـــێ
دایکـــا خـــانی دبێـــتە خـــانی
تـــو رابە هەرە دیوانـــا شـــایی
ئەردی ژێ بخوازە هندی چەرمێ گایی
...
خانی گۆت: هەرێ شایی هەرێ شایی
بـدە مـن ئەردی تەمەد چەرمـێ گـایی
ئەردێ مە سـیران سـەر ڤەدایـی
دا بـــکەم نژیـــار و ئاڤـــایی
دا نەمیـــنم بـــێ دوومـــایی[23]

و پاشا ژی گۆهدارییا داخوازییا ئەوی دکەت و ئەوی عەردی ددەتێ:

من دا تە ئەرد تەمەد چەرمێ گامێشە
بـۆ خـوە بـکە کـۆلکێ مێشـە
بـێ قەرقەشـە و بـێ ئارێشـە[24]

لێ د ژێدەرێن مێژوویيدا چیرۆکا ئاڤاکرنا کەلێ، ب ڕەنگەکێ دیترە:

" ئەمیرخـان داخـواز ژ شـاه عەبـاس کـر کـو مـۆلەتێ بـدەتێ قەلایەکـا ب هێـز بـۆ بەرسینگگرتنا هێرشێن ئوسمانیان ئاڤا بکەت، چونکی کالا ئورمیێ (توپراق قلعە) کو ژ ئاخێ هاتبوو چێکرن بەرگری تێدا نەدهاتە کرن. ئەسکەندەر بەگێ مونشی دنڤیسیت کو هزرا (سەربەخوویی و ئیستبدادی) ل جەم ئەمیرخان پەیدا ببوو، لەورا بەری بەرسڤا داخوازا وی بگەهیت، دەسـت ب چێکرنـا ڤـێ کەلـێ لسـەر چیایەکێ بلنـد ل ١٨ کیلومەتریـا رۆژئاڤـا ئورمیێ کر، کو د بنەرەتدا کەلەکا سەردەمێ ساسانیان و ژ دوو کەلا پێک دهات بناڤێن دمدم و جمجم."[25]

یان ژی دەمێ شاه، پشتی گەلەک شکەستنان، وەک فێلەکێ تانجا خوە بۆ خانی دهنێریت و داخواز دکەت بکەتە سەرێ خوە، لێ خان ئەوی تانجی دشکێنیت و ب توندی بەرسڤا شاهی ددەت :

ئەز وی تانجی قەبوول ناکەم
خوە ژ خودێ و رەسوول ناکەم
کورمانجیێ بێ ناڤ ناکەم[٢٦]

هەلبەت ئەڤ چەندە ل دویماهیکا شەڕی و دەمێ خوە ڕادەست دکەن، بەری ژ کەلێ بهێنە دەری، پیلانەکێ دادڕێژن و خانێ لەپزێڕین و خان عەبدال ب مەرەما کوشتنا پاشا و جێگرێ ئەوی ژ کەلێ دهێنە خوار " خانێ کوردان لەشکەرێ خوە هەمی بەر دەرگەهێ کەلێ کۆم کر و پیلانا خوە بۆ وان گۆت. گۆت ئەم دێ ب رەنگێ تەسلیمبوونێ دەرکەڤن. پاشی دێ ل ناڤ خیڤەتێن عەجەمان بەلاڤ ببین. ئەز دێ بچم بن خیڤەتا شاهی، خانێ موکری ژی دێ بچیت بن خیڤەتا خەلیفە. دەما من شەرهەلێخست، هوون ژی دەست ب شیری بکەن. هەتا دەنگێ شیرێ من نەهێت کەس دەست ب شەری نەکەت."[٢٧]

دێ سەر خیڤەتان بەلاڤ بن
سپێدێ دگەل دەنگێ من رابن
ب خەزایێ جان فیدا بن
...
وەکی مێڤانی بەلاڤ بن سەر خیڤەتانە
ژ خوە نەڤەکەن چەکانە
باوەرێ نەدەن ڤان سانە[٢٨]

ئەڤ چەندە و پیلانا خانی د ژێدەرێن مێژوویێدا ژی هاتییە دووپاتکرن: " هەر دوو خانێن کورد، ئەمیر خانێ لەپ زێرین و خان ئەبدالێ موکری، پیلانەک دانا بوو کو دناڤ قزلباشاندا دەمەکێ گونجایی پشتی کوشتنا میر و سەرکردێن وان خۆ رزگار بکەن یان ب مێرانی بهێنە کوشتن. هەر دوو نڤیسەرێن کو برەنگەکێ بەرفرەه روودانا کەلا دمدم نڤیسینە، ئانکو ئەسکەندەر بەگێ مونشی و مەلا جەلالەدینێ یەزدی مونەجەم باشیێ شاه عەباس، بەحسێ ڤێ پیلانا خانێن کورد دکەن. و د نڤیسن کو ئەڤ بابەتە، ژ ئەنجامێ ڤەکۆلینا دگەل گرتیێن کورد، پاش کوشتنا خانان، ب دەست وان کەفتبون."[٢٩]

٩. هەبوونا خائینان:

ئەڤ خالە تەمام بەروڤاژییا خالێن بەرەڤانییێیە. چونکی هندەک جاران، د ڕێڕەوا بەرخوەدان و بەرەڤەنیکرنێدا، خائینەک سەرهلددەت و ژ بۆ بەرژەوەندییێن خوەیێن تاکەکەسی،ب دژی نەتەوە و هەڤالێن خوە ڕادبیت و هەڤکارییا دوژمنان دکەت:

نێ مەحموودێ ئالەکانی
کولکەک بێت سەر ئەزمانی
بوو خەریمێ مالا خانی
حالێ خانان کر بەیانی

ئەو مەحموودکێ باب نەمایی
کــاخەزەک تیــرێ پێچــایی
ئاڤێته خیڤەتا شایی[٣٠]

بێگومـان ئەڤ جـۆرە کەسـە نە جهـێ باوەرییـا خوەییـانە و نە یـێ دوژمنـان و ژبەر هندێ یان ژ لایێ خوەییان، یان ژ لایێ دوژمنانڤە دهێتە کوشتن و ب خرابترین شێوە دهێنە سزادان:

شاهی گۆت دێ بینن و دێ بینن
تۆپــا مەزنــن هــون خشــینن
مەحمــوودکی تــێ بحەشــینن
برجێـــد کەلـــێڤە پەڤیـــنن
دا چ جـــار خـــولام ســـەرێ
بـــاخوویێ خـــوە ڤـــێ نەییـــنن[٣١]

هەرچەنـدە ئەڤ ڕویـدان و خیـانەتە د ژێدەرانـدا نەهـاتیە باسـکرن و ب تنـێ بـاس ل هێرشێن بەردەوامێن قزلباشان بۆ سەر کەلا (سولق) کو ئاڤا کەلێ دابین دکر و دهێتە گـرتن و سـەرئەنجام پشـتی شـەڕێن دژوار ل گولانـا سـالا (١٦١٠)ێ، بـورجێن کەلـێ و سەروکانییا ئاڤێ دکەڤیتە دەستێ قزلباشاندا، هاتییەکرن.[٣٢]

١٠. هاندانا بەرگرییێ:

د ئەڤـێ خالێدا، هەبوونـا وریـان زۆر یـا گـرنگە، کـو بێگومـان خـانێ لەپزێـرین د دروسـتکرنا وەریانـدا گەلەک یـێ شـارەزا بـوویە، بـۆ نمـوونە ل دەسـتپێکا شـەڕی و پشـتی دوژمنی کەمپا خوە دانای، کورێ ئەوی (عەبدال بەگ)ی بەرێ خوە دا دوژمنی و ترسیا:

" هەوارە ئەڤ چ زەمـــانە
چ عەجەمە دۆر مە دگرن
ژ خیزێـد چەمـان پتـرن
ژ بەلگێـد دارا بۆشـترن

لەوڕا خانێ لەپزێرینی گۆت

" عەڤدال بەگ بابۆ نەترسە
ئەو عەجەمـــن پـــڕ حنێـــرن
خیڤەتـــا خـــالی ڤەدگـــرن
هند سەمەرن، هند حێشترن
هنـد شـڤانن، هنـد گاڤـانن
هنـــد خەربەندێـــد دەوارانـــن

هەمـی تێـرا بـابێ تە نـابن
عەسـکەر نیـنە بازرگـانە
تێـت ژ وەلاتـێ سـۆرانە
بـابێ تە پلنگـێ چیـانە"[٣٣]

یان دەمێ خوارن و ڤەخوارن گەلەک کێم بووی، دێهلەک لبەر دیوارێ کەلێ زا و ئەوی ژی ژ شیرێ ئەوێ، فریێ ماستی چێکر و بۆ شاهی فرێکر، هەتاکو ئەوان ب خاپینیت و وەیا دوژمنی بینیتە خوارێ و یا خەلکێ کەلێ زێدە بکەت. هەلبەت سەرەڕای خالا وەیێ، ئەڤ حیلەیە دچیتە د چارچووڤەیێ بیرتیژییێدا، چونکی شاه دبێژیت:

" وەی دمـــدمو بەرێ پـــانە
هەفت سالە من دۆر لێ پێچانە
سـالا هەفتـێ خـانێ کـوردان
بۆ من ڕێ دکەت فریێ مهانە
...
شاهی گۆت:
لەزبـــکەن و بلەزیـــنن
تەنگێـــد دەوارا بشـــدینن
ئەڤ خـانە دێ مە بـرینن."[٣٤]

واتە ب ئەڤێ چەندێ ترس و لەرز کەڤتە دلێ دوژمنی و هزرا ڕەڤینێ کرییە.

فەرە ببێژین زێدەباری هندێ کو خانی سەرەڕای بکارهینانا حیلەیەکێ، ل گەل هندێ ژی وەک باشییەک ل هەمبەری ئەوی شاهی ئەنجامدایە؛ لێ ئەڤ چەندە ب تەمامی بەروڤاژی د پەرتووکا مێژوویێدا هاتییە باسکرن و هەردەم خانی تاوانبار دکەن کو کەسەکێ تێکدەرە و خرابییان دکەت: " ئەمیرخان ب چ ڕەنگان گوە نەددا نامە و پەیامێن حەسەن خان و میرێن قزباش لسەر سەربادان و سەرهلدانێ یێ بەردەوام بوو...دەمێ حەسەن خان و میرێن قزلباش گەهشتینە نیڤ فەرسەخییا کەلێ، ل جهەکێ گونجایی ئوردو دانان. کورد چوونە د کەلێدا و توپ و تڤەنگ دهاڤێتنە لەشکەرێ میران."[٣٥] و ب ئەڤێ چەندێ شەڕخوازییا خانێ لەپ زێڕین دووبارە دکەنەڤە، چونکی د بەردەوامییا بابەتێ خوەدا دبێژیت، کو د دانوستاندناندا خانی " بهانەیێن نامەعقول دئینیت و دەرگەهێ ئاشنایێ دگریت."[٣٦]

زێدەباری ئەڤێ چەندێ هندەک جاران، ماندی دبوو و وەیا ئەوی دهاتە خوارێ و مفا ژ هێز و وەیا دایکا خوە (لەعیخان)ێ وەردگرت:

" هەرێ دایـــێ هەرێ دایـــێ
تـــو بـــکە تەدبیـــر و رایـــێ

هەوار چـــوون قـــۆلێ بەغـــدایێ
بـــێ هیڤـــیمە ئیمـــداد نـــایێ
دایکا خانی دبێت خانی:
خـــانۆ کـــورێ دێـــلە شـــێرێ
دەســـت بـــدە شـــیرى هەرە گێـــرێ
خودێ بەرخێ نێر دا بۆ کێرێ" [٣٧]

یـا خـود د دەمـێ ئاڤاکرنـا کەلێـدا دایکـا خـانی خـودان ڕۆلە و کـورێ خـوە ژ موکومبوونا کەلێ پشتڕاست دکەت:

دایکـا خـانی ب تەخمیـنە
خـانۆ! رابە دەسـت هەلیـنە
تـو دەسـتەکێ تۆپـان بیـنە
کەلا خوە پێ ب جەربینە[٣٨]

ب بوچوونەکـا دی، دایکـا خـانی ب ئەڤـێ چەنـدێ و ب پشتڕاسـت بـوون ژ بهێزییـا کەلێ، ورەیا خانی و سوپایێ ئەوی بلند دکر.

١٠. وەسفا زولم و زۆرداریيا دوژمنی:

ئەڤ خـالە، ب ئێـک ژ خـالێن ئاسـاییێن هەڤڕکـی و دوژمنکارییـا دوژمنـان دهێـتە هژمـارتن، چـونکی دوژمـن هـیچ دەمەکـی ب چـاڤێ دلوڤـانی و بەزەییـێ بەرێ خـوە نـادەتە هەڤـڕکێن خـوە و ئەو کەسـێن بەرەڤـانییێ دکەن، لەورا ب هۆڤـانە و تونـدترین شـێوە سەرەدەرییێ لگەل خەباتکاران دکەت.

ئەڤ هۆڤاتییە د داسـتانا کەلا دمدمـدا، ژبلـی شـەڕ و شێوازێن شـەڕی و توپهاڤێتنێن ئەوان د دەمەکیدا زێدەتر دبیت، کو کانی و سۆلینێن ئاڤا کەلێ، دکەڤنە دەستێ ئەواندا و ب هیچ ڕەنگەکی هزر ل ژن و زارۆکێن دناڤ کەلێدا ناکەن:

سـۆلین و ئـاڤ خـراب کـرن
کـۆپەک تێـدا مـرار کـرن
سـریج ژ خوینێ سـۆر کـرن
هنـدی گـانە هنـد حێشـترن
سـەر سۆلینان سـەر ژێ کـرن
سـرینجە تـژی خـوین کـرن
...
خوینێ ناڤ ئاڤێ کەف داڤە
هاڤینە بێهنمرار کەفتە ناڤە
مـن حەیفـا مندالێـد سـاڤا[٣٩]

و ب ئەڤێ چەندێ ئاڤا ڤەخوارن و نڤێژان ژ گشت خەلکێ کەلێ هاتە پیسکرن و برین و ڕێڕەوێ شەڕی ب تمامی گۆهارتن و بوو ئەگەرێ هندێ کو هندەک ژن و زارۆک، خوە ب دەست دوژمنیڤە بەردەن.

هەلبەت ئەڤ هۆڤاتییا شەڕی، د پەرتووکێن مێژوویيدا ب ئەڤی ڕەنگی هاتییە ڤەگێڕان کو شاه دبێژیتە (اعتمادالدوله حاتەم بەگ) کو: " ئەگەر کاروبارێ وی ب ئاشتی و گفتگوێ چارەسەر نەبوو، ئەمیرخان لسەر سەرپێچییا خۆ یێ بەردەوام بوو، ئاگرێ سەرهلدانا وی ب ئاڤا کەرب و کینا سزادانێ ب ڤەمرینیت و دەڤەرێن وی لسەر جەلالیان پارڤە بکەت، دا جەلالی ل وان دەڤەران ئاکنجی ببن، دەست بهاڤێژنە ژناڤبرن و نەهێلانا سەرپێچیکارێن کوردێن دیتر."[٤٠] لەورا ژی ب سەرکەفتن د شەڕیدا، دلۆڤانی ب هیچ کەسەکی نەبرن و خوە ئەوێن بەری چەند هەیڤان خوە ڕادەست کرین ژی، هەمی کوشتن. " پاش ڤێ کوشتارێ، شەرکەرێن قزلباش بەر بوونە گیانێ کوردان و نە بتنێ شەرکەرێن کورد، بەلکو هەر کەسێ دەستێ قزباشان گەهشتیێ، ژ وان ژی ئەو جەلالیێن گەهشتینە ئەمیر خانێ برادۆست، هەموو کوشتن، هەتا ئەو کوردێن بەری شەش مەهان ژی خۆ دابوونە دەست و ل ئوردویا قزلباشان بوون و ببوونە شاهسیڤەن و خزمەتا قزلباشان کربوون، ژی هاتنە کوشتن . هەر کەسێ مابوو د کەلا ناڤین (نارین کەلێ)دا ژی خوینا وان هاتە رشتن."[٤١].

١١. تولڤەکرن:

ئەڤ چەندە ب تایبەتی د دەمەکیدا دیار دبیت کو کەلێ ئاڤا دکەتو داخوازا هۆستا و بەرهۆستایان ژ شاهی دکەت و پشتی ب دووماهیک هینانا کاریو پشتڕاست بوون ژ موکومییا کەلێ و کێشانا بوریێن ئاڤێ و پاراستنا نهێنییا جهێ ئاڤێ، هەمیان ژبلی (مەحموود)یدکوژیت و دبێژیتە شاهی کو ئەو پالە هەمی یێن ڕەڤین:

رۆژا دمـــدم نیڤـــی کـــری
ســۆلینە و کـــانی بەرزە کـــری
ســـەرێ پێنســـەد هۆســـتان بـــڕی
تنێ دەنگ مەحموودی نەکری"[٤٢]

و پشتی هینگێ هەم وەک تولڤەکرن و هەم پێداویستییێن کەلێ، کاروانی و بازرگانێن شاهی دگریت و دشەلینیت و هەمییان دکوژیت:

" پـــایزە بەفـــرێ کێـــری ئالانـــدن
خویســـــارێ کـــــانی پانگانـــــدن
خـانی بازرگانێـد شـاهی شـەلاندن
پـایزە بەفـرێ کێـری سـپی کـرن
خویســـــارێ کـــــانی تێرکـــــرن

خانی بازرگانێد شاهی رویس کرن

پـایزه بەفـریٚ کێـری و مـل مشـتن

خویســـــاریٚ کـــــانی هەلمشـــــتن

خانی بازرگانێد شاهی کوشتن"[٤٣]

سەبارەت ئەڤێ چەندێ هاتییە گۆتن کو" کورد دا فەوج فەوج ژ کەلێ هێنەدەر و هەر قزلباش یان جەلالییەکێ کو بۆ ئینانا هندەک پێدڤیاتیان نێزیکی وان ببا، دیتبان دا کوژن و تشتێ وی تالان کەن."[٤٤] کەواتە ئەڤ چەندە ب بەردەوامی ژ لایێ سوپایێ خانیڤە دهاتە ئەنجامدان، هەتا شەڕ هێدی هێدی بەرفرەه بووی.

١٢. دەست دانەهێلان ژ بەرخودانێ:

(پشتی سوپایێ خانی گەلەک ژ جەلالییان کوشتین و محەمەد پاشای داخوازا خوینا ئەوان دکری و بزاڤ کری تولێ بستینیت. خەلکێ ئەوی جوق جوق هەتا بن دیوارێ کولێ دچوونە پێش و ژ لایێ دیتر ژی کورد بو بەرگریێ دهاتنە پێش و ژ هەر دوو لا شەرکەر دهاتنە کوشتن و دهاتنە بریندارکرن، هەتاکو کار ژ دلپێڤەبوون و لێبوورینێ دەرباز بوو و دناڤبەرا واندا شەر و لێکدان پەیدا بووی.)[٤٥]پەرتووکا مێژوویی ب ئەڤی ڕەنگی گونەهان دئێخیتە ستوهێ خانێ لەپ زێڕین، لێ باس ل مەرەما سەرەکی و دانانا کەمپا عەسکەری ل هەمبەر کەلێ و داگیرکرنا ئەوێ ناکەت.

مەلا تەیبـــــۆ بلەزیـــــنە

کـــاخەزان بنڤیســـــینە

ناڤ ئیسلامێ بگێرینە

عەجەمی دۆر مە گرتینە

مە شەرە، چ سولح نینە[٤٦]

یان ژی پشتی نامە هنارتی و کەس د هەوارا خانیدا نەچووی، بەرگرییا خوە خورتتر لێکر و دەمێ ئاڤ کێم لێهاتی ژی هەر لسەر بەرگرییا ب هێزا خوە مابوون:

هەی خـــانۆ، ســـەرە هیڤیـــێ

تـــو نەکێشـــە ڕەزیلیـــێ

دەست بدە شیری هەرە زەڤیێ

...

هەی خـــانۆ ســـەرە دەولەتـــێ

تـــو نەکێشـــە ڕەزالەتـــێ

دەست بدە شیری هەرە داوەتێ[٤٧]

ئەڤ چەندە هەتا دویماهیکا شەری هەر یا بەردەوامە، ب ڕەنگەکی کو د ژێدەرێن مێژوویيدا باس ل مرنا ب سەربلندییا ئەوان دهێتە کرن، " کوردێن دیتر دگەل ئەمیر خانێ

لەپ زێرین، شیرێن خۆ هەلکێشان و ژ کوینێ هاتنە دەر و هێرش برنە سەر قزلباشان و ژمارەیەکا زور ژێ کوشتن. لێ ژمارا زۆرا قزلباشان بوو ئەگەر کو شەرکەرێن کورد چ رێکێن رزگار بوونێ ب دەست نەکەڤن و ئەمیر خانێ لەپ زێرینێ برادۆست و ئەبدال خانێ موکری و شەرکەرێن کوردان تا دوومـاهی کەس ب بەرخودانەکا مێرانە و د شەرەکێ نابەرابەردا هاتنە کوشتن."[٤٨]

١٣. پاراستنا ناموسێ:

ئەڤ چەندە ژی دچیتە د خالا بەرخودانێدا و د ئەڤێ داستانێدا، ئەڤ خالە زۆر بوێرانە هاتییە ناسکرن و ژنێن کورد، پشتی خوە گوریکرنەکا زۆر، ل دوومـاهیکا شەری سۆزێ ددەنە خانی کو ئەگەر ئەو د شەڕیدا شکەستن، خوە تەسلیم نەکەن و خوە بکوژن. کو بێگومان هندەک ژەهرێ ڤەدخۆن و هندەک ب لاندکڤە خوە د کەلێدا دهاڤێژن و ب ئەڤی رەنگی ناموسا کوردان دپارێزن:

" خـان دبێژیت ڤـان زەریـانە
خەملـن رەنگێ حۆریـانە
مـن هـوون هەمـی دەستوور دانە
زەریا خانی گۆت:
کەپـێ سـتیان بـڕی بیـت
سـەرکۆکێ وان تڕاشـی بیـت
پـاش خانـان مالـداری نابیـت
...
ئەم سـتینە چـل پتـرن
تاسێد ژاهـرێ ژێـک وەرگرین
یەک ڤەخۆین چار پێ بمرین"[٤٩]

یان ئەوێن زارۆکێن ساڤا هەین، ب لاندکڤە خوە د کەلێدا دهاڤێژن:

" وان لاندک خوەڤە شداندن
خـوە د حەوالانـدا فڕانـدن
جەرگێ ڤان خانان کڕاندن"[٥٠]

ب تنێ بویکا خانی کو ب کوری دوو گیان بوویە، ژەهرێ ڤەناخۆت، دا کو ئەو کور تولا بابێ خوە بستینیت:

" زەریـا خـان عەبـدال تەرلانە
حەملـێ وێ حەملـێ کورانە
وەرناگریـت فینجانـانە
سـەر دبەت مالێـد بابـانە

كور ڤەدكەن تۆلێد بابانە" [51]

یا خود دەمێ خانێ موكری، بەری ژ كەلێ دەربكەڤیت، هەڤژین و زارۆكێن خوە دكوژیت:

"خانێ كوردان گۆتە خانێ موكری:
تـــو ئەو نینـــی یـــێ ل دەڤـــی
هەچـــی گاڤـــا شـــەر هەلكەڤـــی
یەقـــین ئەڤە تـــو دێ ڕەڤـــی
مـــوكری گـــۆت: تە ژ بەر مـــنە
مـــن حەرام بـــن مـــال و ژنە
خـــوە دگەل تە بـــدەم كوشـــتنە
خـــانێ مـــوكری دزڤـــریتە
ژنـــێ دگەل كـــوری دكـــوژیتە
گـــوڕی ژ هناڤـــان ڕادبیـــتە" [52]

هەلبەت هندەک دمیننە ساخ و د ژێدەرێن مێژوویيدا ب ئەڤی ڕەنگی باس ل ئەوان گرتییان دكەن " ژن و زارویێن ئەمیرخان ژی ب ئێخسیری برنە ئوردوگایێ شاه عەباس ل مەراغێ و ل ١١ تەموزا ١٦١٠ دانانە بەر سینگێ شاه عەباس " [53]

١٤. گەشبینی و هیڤی ب پاشەڕۆژێ:

ئەڤ چەندە بەهرا پتر د خەون و پلانێن خانێ لەپزێرینـدا خوەیا دبن، دەمێ د خەونێدا دبینیت كو ڕۆژ و هەیڤ هەردوو دهێنە مالا ئەوی و مەلا ئەوێ خەونێ ب ئەڤی ڕەنگی ڕاڤە دكەن: " تو دێ گەنجخانەیەک گەلەک مەزن بینی. تو دێ بشێی ب سایا وێ گەنجخانێ هەفت سالان شەڕێ دەولەتێ بكەی. مشەخت، مێركوژ و مێرخاس دێ ل دۆرا تە كۆم ببن" [54]

" خـــان د ڕێكـــێ زڤـــریە
دۆل و ملكـــان ســـەركەفتیە
تەختەنـــا مـــوكرێ كـــریە
گركـــێ گەنجـــێ كـــۆلاییە
بەرەک ژ كەلەكـــێ راكـــریە
كولوزكەک ژێ دەركەفتییە
كـــاخەزەک تێـــدا دیتیـــیە" [55]
" كـــاخەزا خـــوە ئینـــاییە
دەســـــتێ مەلا راكـــــرییە
مەلایـــی كـــاخەز خوەنـــدییە

بەر خوەندنێ را کەنییە
گەنجخانەیە تە دیتیە
بەلێ من و تە ب نیڤییە"[٥٦]

یان ژی دەمێ داخوازا عەردی ژ شاهی دکەت:

" رۆژەکە خـــــــودێ دایـــــــــیە
خـــــان چـــــوو دیوانـــــا شـــــاهییە
خـــــانۆ بێـــــژە تە ژ مـــــن چیـــــیە؟
خانی گۆت: هەرێ شایی هەرێ شایی
بدە من عەردی تەمەد چەرمێ گایی"[٥٧]

ئەڤ چەنـدە د ئاڤاکرنـا کەلێدا بەرجەسـتەتر دیـار دبیـت، بێگومـان بەرخـوەدان د لوتکـا بندەسـتیێدا کـارەکێ گەلەک ب زەحـمەتە؛ لەورا پشـتی لـگەل دایکـا خـوە پلانـا چێکرنا کەلێ و ڕزگاربوون ژ بندەستییێ دای، دەست ب چێکرنا کەلێ دکەت. هۆستایان ژ دەڤ شـاهی دهینیـت و لـدویڤ پلانەکـا بەرعاقـل کەلـێ ئاڤـا دکەت و هەمـی تشـتان تێـدا بەرهەڤ دکەت. هەرچەندە د ژێدەرێن دیرۆکیدا باس ل کەڤناتییا کەلا دمدم دهێتە کرن: " دناڤ کوردانـدا یا بەربەلاڤە کو ل وی جهێ کەل لێ چێکری، بەری ئیسلامێ و سـەردەمێ ساسـانیاندا ل هەمـان جە، کەلەک لـێ هەبـوو کـو نـاڤێ وێ (دمـدم) بـوو، کـو ب دەربازبوونـا سال و دەمان هەرفتبوو."[٥٨]هەلبەت ئەڤە بەروڤاژی هزرا ئاڤاکرنا کەلێ ل سـەر ڕووبەرێ چەرمـێ گایەکییە.

١٥. هەڤـخەمی لـگەل هەژاران:

دەمێ ئەو ئافرەت ب زارۆکڤە خوە دکوژن یان ژەهرێ ڤەدخۆن:

" خـان زڤـری ژنـاڤ زەریـانە
وێ دادرێـــژیتن ڕۆنـــدکانە
حەیفـم مندالێـد کـورانە
من هەفت کور کرنە زاڤا
گـــورِی ڕادبیـــت ژ هناڤـــا
حەیفـا مـن منـدالا سـاڤا
خـان تێت و دکەتە گـری
ژ هناڤـان دچیـتن گـوری
حەیفا من مندالا کوری"[٥٩]

یـان ل دووماهیـکا بەرگرییـێ و نەمانا خوارن و ڤەخـوارنێ، دەمـێ سـەربازێن خـوە د مان و بەرەڤانیکرنا کەلێدا یان چوونا بەر ب کەمپا دوژمنیڤە ئازاد دکەت:

" خانـان وێ گرتـی دیـوانە

روح شرینه، عەوفەک گرانه
هەچـــی مــــال و ژن دڤێـــته
بلا بچیت مـن دەسـتوور دانه
...
هەچـــی دڤێــت مــــال و ژنه
بـــلا نەهێـــت دگەل مـــنه
بـــۆ مـــن ژی خـــودێ مەزنه"[٦٠]

١٦. بەرخودانا ڕیتمی:

د کـارێن ئەدەبیـدا، کـارکرن ل سـەر هەسـت و سـۆزان ژ بـۆ کاریگەرییـا پتـر و لەزگین، ڤەگێڕان هـان ددەت کـو هنـدەک ڕویدان و تەوران ب شێوازەکی باس بـکەت کـو کـاریگەیرێ لسـەر هەسـت و سـۆزێن خـوینەری بـکەت، یـا خـود هنـدەک جـاران ڕویـدان ب ڕەنگەکییە کو پڕە ژ کارەسات و دیمەنێن دلتەزین، کو بێگومان باسکرنەکا ئاساییا ئەڤـان دیمەنـان، ڕاسـتەوخۆ کـاریگەرییێ دئێخیـتە سـەر خـوینەری. ئەڤ چەنـدە د ئەڤـێ داسـتانێدا، گەلەک ب زۆری دهێـتە دیـتن. واتە جـۆرێ ڕێکخسـتنا پەیـڤ و دەسـتەواژەیان، هەلئێخستنا ڕیتما شەڕی، مفا وەرگرتن ژ ئەوان پەیڤێن چووینە د چارچووڤەیێ بەرگرییێدا، وەکی (دم دم، شێر، خان، شاهێ عەجەم، شیر،توپ و تفەنگ، چیا، لەشکەر، گورمە گورم، کەل، بورج، ڕەخت، خەزا، جەوشەن، زری، و...هتد.) کو ڕاستەوخۆ کاریگەرییا ئێخستییە سەر تـۆن و ڕیتمـا دەقـی و خـوینەر ب خوانـدن یـان گوهدارییا ئەڤی داسـتانێ، ڕاسـتەوخۆ دچیـتە د چـارچووڤەیێ بەرگرییێـدا و پتـر هەسـت ب هەبوونـا خـوە دکەت. زێـدەباری ئەڤـێ چەنـدێ، چیرۆک ب خوە، وەک ڕویدانەکا مێژوویی و ناڤەرۆکا ئەوێ، جۆرێ بەرگرییا ژن و زەلامـان ل کەلێ و ل مانا خوە، پڕە ژ هەستێ ڕیتمییا بەرخودانێ و هەر ئەڤە بوویە ئەگەرێ هندێ کو سترانا ئەڤێ داستانێ ڕاستەوخۆ بچیتە د چارچووڤەیێ سترانێن شەڕی و بەرخودانێدا:

شـــێر ســـەر خـــانی دا هـــاتیە
دەســـــتێ ڕاســـــتێ دا دەڤـــــیە
شـــێری دەســـــتێ وی خـــــواریە
دەسـتێ چەپـێ شـێر گـرتیە[٦١]
...
پێنسـەد مـرجن پێنسـەد مـاهۆل
سـەر دمـدمی بـوو گۆلەگـۆل
دێ تێکەل بن کورد و موغول[٦٢]
...
دمـــــــدمۆ بەرێ کـــــــــۆلایی

پێنســەد تــۆپ پــێکڤە لێــدایی
بەر ســـــەر بەری نەهەژیـــــایی[٦٣]
...
ســــبەیە دەمـــــێ ســــــحارێ
متربـــان پـــف کـــر نقـــارێ
خـــانێ ســۆر مەشـــیا حیســـارێ
شـــێر ژ کەلان هـــاتن خـــوارێ
ســــبەیە دەمـــــێ ســـــەحرایێ
بــــوو پیکەپیکــــا زرنــــایێ
خـــان دەرکەڤــتن بـــۆ خەزایـــێ[٦٤]

ئەنجام:

١. بەرخودانا هزری د ئەڤێ داستانێدا، زۆر یا بهێزە.
٢. بەرخودانا نەتەوەییا ڤەگێڕان ئەڤ داستانە زیندی هێلایە.
٣. ئەڤ داستانە پڕە ژ هەستێ نەتەوەیی و بەرخودانێ.
٤. ڕۆلێ ژنا کورد، وەک وەفادار ب ئاخ و ناموس و پرسا خوەیا نەتەوەیی، ب دروستی هاتییە بەرجەستەکرن.
٥. بیرتیژییا کوردان د جۆرێ ئاڤاکرنا کەلێدا و بەرەنگاریکرن ل هەمبەری دوژمنان زۆر یا دیارە.
٦. هۆڤاتییا دوژمنان، وەک بابەتەکێ ڕیالیستی ب دروستی هاتییە وێنەکرن.
٧. گەلەک ڕویدانێن ژێدەرێن مێژوویی و داستانا کوردی وەکی ئێکن یان تەواوکەرێن ئێکن.
٨. د ژێدەرێن مێژووییدا ژی وەکی یێن فۆلکلۆری، وەک ئێک باس ل مێرانی و شەرکەرییا خانی و هەڤالێن ئەوی دهێتەکرن.
٩. ڕیتما بەرخودانێ، د ئەڤێ داستانیدا زۆر یا بهێزە.

لیستا ژێدەران:

١. سەعید دێرەشی، دیوانا فەقیێ تەیران، چاپا ئێکێ، چاپخانا وەزارەتا پەروەردێ، دەزگەهێ سپیرێز- دهوک، هەولێر، ٢٠٠٥.
٢. د.عبداله یاسین ئامێدی، هونراوەی بەرگری لە بەرهەمی چەند شاعرێکی کرمانجی سەروودا (١٩٣٩-١٩٧٠ ز)، چاپی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی دروەردە، هەولێر، ٢٠٠٥.
٣. پ.ە.د.عەلی تەتەر نێرویی، ئەمیر خانێ لەپ زێرین و کەلا دمدم دناڤبەرا مێژوو و ئەفسانێ دا، چاپا ئێکێ، چاپخانا Kalkan، وەشانخانا سپیرێز/ دهوک، تورکیا، ٢٠١٨.

٤.د.كەیفی ئەحمەد، بنیاتی هونەریی داستان لە ئەدەبی فۆلكلۆری كوردیدا (بە نموونەی زاری كرمانجی نێوەڕاست)، چاپی یەكەم، ئنستیتیوی كەلەپووری كورد- سلێمانی، سلێمانی، ٢٠١٩.
٥. محمد رضا نظری داركولی، راهنمای داستان نویسی، چاپ اول، انتشارات اریابان، تهران، ١٣٩١.

پەراویز:

١. د. كەیفی ئەحمەد، بنیاتی هونەریی داستان لە ئەدەبی فۆلكلۆری كوردیدا (بە نموونەی زاری كرمانجی نێوەڕاست)، چاپی یەكەم، ئنستیتیوی كەلەپووری كورد- سلێمانی، سلێمانی، ٢٠١٩، ل (١٤٨).

٢. د. عبداله یاسین ئامێدی، هونراوەی بەرگری لە بەرهەمی چەند شاعرێكی كرمانجی سەروودا (١٩٣٩-١٩٧٠ ز)، چاپی یەكەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٥، ل (٢٤).

٣. د. عبداله یاسین ئامێدی، هونراوەی بەرگری لە بەرهەمی چەند شاعرێكی كرمانجی سەروودا (١٩٣٩-١٩٧٠ ز)، ...، ل (٢٤).

٤. راهنمای داستان نویسی، محمد رضا نظری داركولی، چاپ اول، انتشارات اریابان، تهران، 1391، ص (11).

٥. پ. ە. د. عەلی تەتەر نێرۆەیی، ئەمیر خانێ لەپ زێرین و كەلا دمدم دناڤبەرا مێژوو و ئەفسانێ دا، چاپا ئێكێ، چاپخانا Kalkan، وەشانخانا سپیرێز/ دهوك، توركیا، 2018، ل (107).

٦. سەعید دێرەشی، دیوانا فەقیێ تەیران، چاپا ئێكێ، چاپخانا وەزارەتا پەروەردێ، دەزگەهێ سپیرێز- دهوك، هەولێر، ٢٠٠٥، ل (١٨٦ و ١٨٧)[٦]

٧. هەمان ژێدەرێ، ل (١٩٨ و ١٩٩). [٧]

٨. سەعید دێرەشی، دیوانا فەقیێ تەیران،... ل (١٨٥ و ١٨٦).

٩. پ.ە.د.عەلی تەتەر نێرۆەیی، ئەمیرخانێ لەپ زێرین و كەلا دمدم دناڤبەرا مێژوو و ئەفسانێدا، ... ل (٩٣).

١٠. سەعید دێرەشی، دیوانا فەقیێ تەیران،... ل (١٨٦).

١١. یاشار كاپلان، داستانا كەلا دمدم و خانێ لەپزێرین ڤەكۆلینەكا ئەدەبی و دیرۆكی، چاپا ئێكێ، ژ وەشانێن سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی، ٢٠١٩ ، ل(٨٤).

١٢. هەمان ژێدەر، ل (١٥٥).

١٣. هەمان ژێدەر ، ل (١٣٢ و ١٣٣).

١٤. یاشار كاپلان، داستانا كەلا دمدم و خانێ لەپزێرین ڤەكۆلینەكا ئەدەبی و دیرۆكی، ل (١٦٧ و ١٦٨)

١٥. هەمان ژێدەر، ل (١٧٢)

[×]. ئلياس خەليفێ قەرەداغلو (پ.د.د. عەلی تەتەر نێروەیی، ئەمیرخانێ لەپ زێرین و کەلا دمدم دناڤبەرا مێژوو و ئەفسانێ دا، .... ل (١٠٣) .)

[١٦]. یاشار کاپلان، داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین ڤەکۆلینەکا ئەدەبی و دیرۆکی، ل (١٧٢).

[١٧]. هەمانژێدەر ، ل(١٦٨).

[١٨]. هەمان ژێدەر، ل (١٧٣).

[١٩]. یاشار کاپلان، داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین ڤەکۆلینەکا ئەدەبی و دیرۆکی، ل(١٠٠-١٠٣).

[٢٠]. ژێدەرێ بەرێ، ل (٩٠).

[٢١]. ژێدەرێ بەرێ، ل (٩٢).

. پ.د.د. عەلی تەتەر نێروەیی، ئەمیرخانێ لەپ زێرین و کەلا دمدم دناڤبەرا مێژوو و ئەفسانێ دا، ....، ل (١٥٦).[22]

[٢٣]. یاشار کاپلان، داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین ڤەکۆلینەکا ئەدەبی و دیرۆکی... ل (٩٥).

[٢٤]. هەمان ژێدەر، ل (٩٦).

[٢٥]. پ.د.د. عەلی تەتەر نێرومیی، ئەمیرخانێ لەپ زێرین و کەلا دمدم دناڤبەرا مێژوو و ئەفسانێ دا، ....، ل (٩٥ و ٩٦).

[٢٦]. یاشار کاپلان، داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین،... ل (١٣٢).

[٢٧]. هەمان ژێدەر، ل (١٦٩).

[٢٨]. یاشار کاپلان، داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین،... ل (١٧١).

[٢٩]. پ.د.د. عەلی تەتەر نێرومیی، ئەمیرخانێ لەپ زێرین و کەلا دمدم دناڤبەرا مێژوو و ئەفسانێ دا، ....، ل (١٠٣).

[٣٠]. یاشار کاپلان، داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین، ل (١٤٠).

[٣١]. هەمان ژێدەر، ل (١٤٠ و ١٤١).

[٣٢]. پ.د.د. عەلی تەتەر نێرومیی، ئەمیرخانێ لەپ زێرین و کەلا دمدم دناڤبەرا مێژوو و ئەفسانێ دا، ....، ل (١٠٢ و ١٠٣)

[٣٣]. یاشار کاپلان، داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین،... ، ل (١٣٥).

[٣٤]. ژێدەرێ بەرێ، ل (١٣٨ و ١٣٩).

[٣٥]. پ.د.د.عەلی تەتەر نێروەیی، ئەمیرخانێ لەپ زێرین و کەلا دمدم دناڤبەرا مێژوو و ئەفسانێدا، ... ل (١٥٩).

[٣٦]. یاشار کاپلان، داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین ڤەکۆلینەکا ئەدەبی و دیرۆکی، ل (١٣٨و١٣٩).

[٣٧]. یاشار کاپلان، داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین ڤەکۆلینەکا ئەدەبی و دیرۆکی، ل(١٥٥).

[٣٨]. هەمان ژێدەر، ل (١٠٧).

٣٩. یاشار کاپلان، داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین ڤەکۆلینەکا ئەدەبی و دیرۆکیل (١٤٣و ١٤٤).

٤٠. پ.ە.د.عەلی تەتەر نێروەیی، ئەمیرخانێ لەپ زێرین و کەلا دمدم دناڤبەرا مێژوو و ئەفسانێدا، ... ل (١٦٠).

٤١. هەمان ژێدەر، ل (١٠٦).

٤٢. یاشار کاپلان، داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین ڤەکۆلینەکا ئەدەبی و دیرۆکی، ل(١٠٤)

٤٣. هەمان ژێدەر، ل(١١٢)

٤٤. پ.ە.د.عەلی تەتەر نێروەیی، ئەمیرخانێ لەپ زێرین و کەلا دمدم دناڤبەرا مێژوو و ئەفسانێدا، ... ل (١٥٩).

٤٥. یاشار کاپلان، داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین ڤەکۆلینەکا ئەدەبی و دیرۆکی ، ل (١٦٠).

٤٦. یاشار کاپلان، داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین ڤەکۆلینەکا ئەدەبی و دیرۆکی ، ل (١٤٧).

٤٧. هەمان ژێدەر، ل (١٥٦).

٤٨. پ.ە.د.عەلی تەتەر نێروەیی، ئەمیرخانێ لەپ زێرین و کەلا دمدم دناڤبەرا مێژوو و ئەفسانێدا، ... ل (١٠٥).

٤٩. یاشار کاپلان، داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین ڤەکۆلینەکا ئەدەبی و دیرۆکی، ل (١٦٣ و ١٦٤)

٥٠. هەمان ژێدەر، ل (١٦٤).

٥١. ژێدەرێ بەرێ، ل(١٦٤).

٥٢. یاشار کاپلان، داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین ڤەکۆلینەکا ئەدەبی و دیرۆکی، ل(١٦٦).

٥٣. پ.ە.د.عەلی تەتەر نێروەیی، ئەمیرخانێ لەپ زێرین و کەلا دمدم دناڤبەرا مێژوو و ئەفسانێدا، ... ل (١٠٧).

٥٤. یاشار کاپلان، داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین ڤەکۆلینەکا ئەدەبی و دیرۆکی، ل (٨١).

٥٥. هەمان ژێدەر، ل (٩١ و ٩٢).

٥٦. یاشار کاپلان، داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین ڤەکۆلینەکا ئەدەبی و دیرۆکی،ل (٩١ و ٩٢).

٥٧. هەمان ژێدەر، ل(٩٥).

٥٨. پ.ە.د.عەلی تەتەر نێروەیی، ئەمیرخانێ لەپ زێرین و کەلا دمدم دناڤبەرا مێژوو و ئەفسانێدا، ... ل (١٥٦).

[٥٩]. یاشار کاپلان، داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین ڤەکۆلینەکا ئەدەبی و دیرۆکی ، ل (١٦٥).

[٦٠]. یاشار کاپلان، داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین ڤەکۆلینەکا ئەدەبی و دیرۆکی ، ل (١٦٥ و ١٦٦).

[٦١]. یاشار کاپلان، داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین ڤەکۆلینەکا ئەدەبی و دیرۆکی، ل (٨٤).

[٦٢]. همان ژێدەر، ل (١٠٠).

[٦٣]. هەمان ژێدەر، ل (١٢٠).

[٦٤]. هەمان ژێدەر، ل (١٦٩ و ١٧٠).

الملخص:

يتناول الادب في مفهومه الشامل ومراحله المتنوعة الكثير من المواضيع وتقف على الكثير من المحاور ويتطرق الى عموم المجالات والاحداث الاجتماعية. يعمل الناقد من جهته بالاعتماد على النظريات النقدية المتنوعة ومن وجهات النظر المختلفة على تلك المحاور لكي يستطيع بيان الجانب الحقيقي للاحداث واراء ووجهات نظر الكتاب. احدى المواضيع التي اصبحت محتوى لجميع الانواع الادبية واهتم بالاحداث التاريخية، ادب المقاومة. واحدى الملاحم القومية الكوردية، هي ملحمة (قلعة دم دم) التي دخلت من خلال الاحداث في اراء الكورد واصبحت اداة للعديد من الملاحم، القصص، الروايات، الشعر والاغاني.

تم اعداد البحث تحت عنوان (**انعكاس مقاومة قلعة دم دم في الفلكلور الكوردي ومقارنته مع المصادر التاريخية**). بلا شك هذا الموضوع ياخذ دوره اكثر في الملحمة والراوي بالاوصاف الواقعية المتداخلة مع الخيال يروي تلك الاحداث.

لهذا يبحث هذه الورقة بالتركيز على محور (المقاومة) في الاحداث التاريخية ويبين الملحمة من خلال اسئلة؛ هل تناولت الملحمة المسائل القومية؟ هل محور المقاومة مسيطر؟ هل تداخلت الملحمة مع الاحداث الخيالية؟ كيف انعكست هذه الملحمة في الفلكلور الكوردي والمصادر التاريخية؟ و...الخ.

الكلمات المفتاحية: *ملحمة، قلعة دم دم، مقاومة، خاني لب زيرين، عبدال خان الموكري.*

Abstract:

Literature in its broad concept, at different stages, includes many subjects and focuses on many topics and takes ownership of all fields and social events, and the critic works on these topics from different perspectives based on various critical theories contents, so that it can reveal the true side of events, feelings, thoughts and views of the writers. One of the subjects that has become the content of literary genres and has taken over historical events is the literature of resistance. In another opinion, one of the Kurdish national stories is the story of Kala Damdam, which has entered the minds of Kurds throughout history and has become the subject of many stories, stories, novels, verses, poems and songs.

The article is entitled (Reflection of the Resistance of Kala Damdam in Kurdish Folklore and Comparison with Historical Sources). Of course, this kind of subject plays its role in the fiction genre and the translator tells these events with realistic descriptions mixed with imagination.

Therefore, this research will investigate this historical event by focusing on the theme of resistance. Are national issues mentioned in the story? Is the theme of resistance dominant? Was this story mixed with fictional events? How is this story reflected in Kurdish folklore and historical sources? etc., will further explain this story.

Central words: *Dastan, Kala Damdam, Barkhudan, Khane Lepzerin, Abdul Khane Mukri.*